

Theo de Boer en Peter Henk Steenhuis

DENKEN OVER DICHTEN

Hartstocht en rede komen in contact

Achterberg | Kopland | Nijhoff | Petrarca | Vestdijk | Kouwenaar | Van Geel | Brassinga | Lucebert
Fischerová | Ouwens | Rilke | Baudelaire | Eliot | Juarroz | Celan | Vondel | Otten | Miłosz | Glück
K. Michel | Alexander | Krog | Rilke | Murray

FRIEDRICH NIETZSCHE

Lemniscaat

Inhoud

De uitgever heeft rechthebbenden voor zover bekend verzocht om toestemming voor publicatie. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden betreffende beelden in dit boek, wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever.

Tweede druk, 2012

© 2011 Theo de Boer en Peter Henk Steenhuis

Omslagillustratie: Isolde Marcus, *totaal witte kamer* (naar het gelijknamige gedicht van Gerrit Kouwenaar)

Vormgeving omslag en binnenwerk: Marc Suvaal

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2011

ISBN 978 90 477 0355 6

NUR 730 / 306

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk en bindwerk: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

WOORD VOORAF ‘Hartstocht en rede
komen in contact’ (Gerrit Achterberg) 7

DEEL 1 *Liefde* 21

- 1 Liefde is een moeilijk kunststukje
– *Rutger Kopland* 23
- 2 Zingen is slechts hartstocht van een zweer
– *Martinus Nijhoff & Petrarca* 31
- 3 De mijmerij moet rijmerij worden
– *Simon Vestdijk* 41
- 4 Een huishoudelijke liturgie in het voorjaar
– *Gerrit Kouwenaar* 47

DEEL 2 *Levenskunst* 55

- 5 Bemin de passie die je sloopst – *Chr.J. van Geel & Anneke Brassinga* 57
- 6 De tijd staat open – *Gerrit Kouwenaar* 65
- 7 Beid uw tijd, duur uw uur, sla uw slag – *Lucebert* 75

DEEL 3 *Natuur* 83

- 8 De bloem bloeit omdat ze bloeit
– *Sylvia Fischerová* 85
- 9 Verlossing aan de Scheldemond – *Kees Ouwens* 93
- 10 De laatste vlammen van het jaar
– *Gerrit Kouwenaar* 105

DEEL 4 *Leven en dood* 113

- 11 Tegen het levensvijandig gepieker
– *Rainer Maria Rilke* 115
- 12 De afgrond zit in ons – *Charles Baudelaire* 121
- 13 Spreek alleenlijk – *T.S. Eliot* 129

DEEL 5 *Het Niets* 137

- 14 Het besef van de stilte vóór de schepping
– *Roberto Juarroz* 139
- 15 Ten noorden van de toekomst – *Paul Celan* 149

DEEL 6 *Religie* 155

- 16 Ogenblik gaat voor eeuwig – *Vondel & Willem Jan Otten* 157
- 17 Ik bid, dus Hij bestaat – *Czesław Miłosz* 169
- 18 Hear me out – *Louise Glück* 177

DEEL 7 *Tijd* 183

- 19 Elk nu bergt nieuwe kansen – *K. Michel* 185
- 20 Hofvissen – *K. Michel* 195
- 21 Praise the day – *Elizabeth Alexander* 201

DEEL 8 *Taal en werkelijkheid* 213

- 22 Dichten met de tong – *Antjie Krog* 215
- 23 De magie van het woord – *Rainer Maria Rilke & Lucebert* 223
- 24 De dichter onder de dieren – *Les Murray* 233

WOORD ACHTERAF ‘Het mechaniek van
de ontroering’ (Rutger Kopland) 241

Terminologie 258

Dankwoord 260

Over de auteurs 261

GERRIT ACHTERBERG

WOORD VOORAF

‘Hartstocht en rede komen in contact’

(Gerrit Achterberg)

de dichtkunst

het is nuttig daarover eens uit te weiden

zij blijft nieuws

niemand kent haar nog goed

(Gerrit Kouwenaar, *Gedichten 1948-1978*, 1982)

Poëzie is populair. De Nacht van de Poëzie is altijd uitverkocht. Poetry International trekt telkens meer bezoekers. Na een paar jaar is de Gedichtendag al uitgegroeid tot een landelijke traditie. Dankzij de gedichten in het openbaar is het Belgische Watou een waar kunstdorp geworden. Steeds vaker prijkt poëzie op muren van grachtenpanden en betonnen wanden van metrostations. De verkiezing van de Dichter des Vaderlands is steevast een tumultueuze happening. Een beetje stad heeft tegenwoordig een Stadsdichter. In rouwadvertenties is een dichtregel eerder regel dan uitzondering.

En toch. En toch verkopen de meeste dichters niet meer dan een paar honderd exemplaren van een nieuwe bundel. En toch spelen dichters, zeker in verge-

lijking met vroeger, een marginale rol in de samenleving. En toch lijkt poëzie tijdverdrijf te zijn geworden voor de happy few. Zijn die feiten te rijmen?

Een aantal jaar geleden schreef ik voor *Trouw* een reportage over de Nacht van de Poëzie. Voor aanvang van de poëtische hoogmis vroeg ik een bezoeker waarom ze hier eigenlijk was. De vrouw reageerde verbaasd. Dit was duidelijk een domme vraag: ze hield van poëzie. Las ze dan veel gedichten? Te weinig, zei ze. Waarom? Ze kwam er niet aan toe, geen tijd. Ook 's avonds niet? Dan had ze, gaf ze toe, geen fut meer. Een gedicht van vroeger, dat sloeg ze voor het slapengaan nog wel eens op, maar het kostte haar te veel energie om zich in een nieuw gedicht vast te bijten. ‘Daarvoor vind ik moderne gedichten ook veel te moeilijk.’

Affiche van Poetry International 2010

Is moderne poëzie moeilijk? Moeilijker dan vroeger? ‘Dat denk ik wel’, zegt de Amsterdamse filosoof Theo de Boer, die al vanaf zijn vroege jeugd gegrepen is door de dichtkunst en deze graag betreft bij zijn filosofische werk. ‘Een gymnasiast leest gemakkelijker een Romeinse dichter als Vergilius dan een moderne dichter uit de twintigste eeuw als Lucebert. Ik heb me vaak afgevraagd wat daar de reden van is. Zijn de poëtische technieken gecompliceerder geworden? Zijn stijlmiddelen als metafoorgebruik, rijm en enjambement een andere rol gaan spelen? Gaat het over andere thema’s dan vroeger? Waarschijnlijk wel.’

Hoe komt dat?

‘Je kunt een dergelijke vraag mijns inziens het beste historisch benaderen. Laat ik beginnen met de Romein Horatius die behalve een groot dichter ook eeuwenlang een soort wetgever van de dichtkunst geweest is.

Vanaf Horatius heeft de dichter altijd een bijdrage geleverd aan het deugdzame leven van mannen en vrouwen. Horatius zag zichzelf als moralist. Poëzie was een middel om de weldenkende Romeinen goede karaktertrekken bij te brengen en tot fatsoenlijke burgers op te voeden. Zelf stond Horatius bijvoorbeeld kritisch tegenover gladiatorenspelen. Van hem is ook de bekende leidraad voor de dichters: *Utile dulci*. Dichters moeten het nuttige paren aan het aangename. Het nuttige is de inhoud, het aangename de verpakking: rijm, ritme, beeldspraak. Het rijm is het versierende element dat in wezen gemist kan worden. De inhoud is in eerste instantie van morele aard.’

En vóór Horatius, in de Griekse Oudheid? Was de dichter toen ook moralist?

‘Bepaald niet. In de Griekse Oudheid was Orpheus de vertegenwoordiger van de zang- en dichtkunst. Welke componist er ooit nog geboren zal worden,

Jean-Baptiste Camille Corot, *Orpheus leidt Eurydice de Onderwereld uit* (1861)

welke zanger ooit nog zijn stem zal verheffen, zij zullen allen in de schaduw staan van Orpheus, de beroemdste en oudste mythische zanger die met zijn zang wilde dieren verlokte, bomen en planten naar hem deed buigen, woeste golven tot bedaren bracht, monsters in slaap suste en zelfs het verharde gemoed van de mensen mild wist te stemmen. Sterker nog, toen zijn geliefde Eurydice stierf aan een slangenbeet, wist hij met zijn gezang zelfs de goden van de Onderwereld te verleiden.

De goden stonden Orpheus toe Eurydice mee terug te nemen, op voorwaarde dat hij haar tijdens de tocht

omhoog voor zou gaan en dat hij niet om zou kijken voordat ze weer in het rijk der levenden zouden zijn gearriveerd. Dat laatste lukte hem helaas niet. Nieuwsgierig, bang, hoopvol, we weten niet waarom, maar op een gegeven moment draaide Orpheus zich om, waardoor hij Eurydice opnieuw en nu voorgoed verloor.

Naar verluidt zou Orpheus na dat verlies alle vrouwen zijn gaan haten. Dit zou de reden zijn waarom hij in de *Metamorphosen* van de Romeinse dichter Ovidius de agressie oproept van een menigte woedende Bacchanten die niet van hem af kunnen blijven en hem levend verscheuren: